

politico-ideologice și au plecat în România cu misiunea precisă de a pregăti populația pentru viitoarele alegeri parlamentare. Cei mai mulți prizonieri români au rămas în lagărele sovietice și după Conferința de Pace din 1947 de la Paris, iar ultimii au revenit în țară în anul 1956.

În încheierea prelegerii sale, Vitalie Văratec a arătat că demersul științific la care a luat parte nu a făcut altceva decât să sublinieze principalele probleme din tematica parcursului prizonierilor români în URSS: “e un început bun, merit să recupereze măcar ceva din memoria eroilor..., dar este nevoie de mai mult; se pot scrie studii pe problema locurilor de concentrare a prizonierilor, de exemplu”. Autorul a adresat tinerilor istorici o veritabilă “chemare” de a studia cantitatea uriașă de documente existente în arhivele rusești, disponibile în continuare cercetării științifice.

Octavian Dascăl

Niall Ferguson, *Marele declin: cum decad instituțiile și mor economiile*, traducere de Lucia Popovici, Iași, Editura Polirom, 2014

Volumul de față urmează ediției din limba engleză, *The Great Degeneration: How Institutions Decay and Economies Die*, apărută la Allen Lane, Marea Britanie, în 2013. “Marele Declin” este sintagma prin care Niall Ferguson definește un fapt, un proces și un imens “rezervor de sens istoric”: decăderea Occidentului. Această lucrare vizează stabilirea cauzelor statului staționar¹, pornind de la observația lui Adam Smith potrivit căreia atât stagnarea, cât și creșterea sunt în mare măsură rezultatele “legilor și instituțiilor”. Teza centrală a prezentei cărți este aceea că situația statului staționar chinez din epoca lui Smith a devenit similară cu cea a unei însemnate părți a lumii occidentale actuale, autorul considerând că legile și instituțiile sunt problema, iar Marea Recesiune este doar un simptom al unui Mare Declin mai profund.

Pentru a ajunge la resorturile de adâncime ale Declinului, Niall Ferguson propune patru direcții analitice ale cărții, iar formularea sa este una remarcabilă:

Pentru a demonstra că instituțiile occidentale au decăzut cu adevărat, va trebui să deschid câteva cutii negre sigilate demult. Prima este cea cu eticheta „democrație”. A doua este etichetată „capitalism”. A treia este „statul de drept”. Și a patra este „societatea civilă”. Împreună, ele reprezintă componentele-cheie ale civilizației noastre. Vreau să arăt că înăuntru al acestor cutii negre – politică, economică, juridică și socială – există seturi extrem de complexe de instituții interconectate. Aidoma circuitelor din computerul sau smartphone-ul dumneavoastră, aceste instituții sunt cele care fac dispozitivul să funcționeze. Iar dacă ele încetează să mai funcționeze, acest lucru se datorează probabil unui defect în rețeaua instituțională. Nu poți înțelege ce e în neregulă doar uitându-te la carcasa strălucitoare. Trebuie să te uiți înăuntru.²

¹ Formulă utilizată de Adam Smith prin care acesta înțelegea o fostă țară bogată care a încetat să se mai dezvolte.

² Niall Ferguson, *Marele declin: cum decad instituțiile și mor economiile*, Iași, 2014, p. 20.

Volumul este structurat în patru capitole, după cum urmează:

În primul capitol, *Stupul uman*, autorul încearcă să sublinieze modul în care datoriile publice în exces constituie un simptom al disoluției contractului social dintre generații, precum și provocarea democrațiilor mature de a restabili acel contract social. Astfel, instituțiile politice au fost cele care au reușit să acumuleze datorii enorme, esența acestei probleme fiind modul în care datoria publică îngăduie generației actuale de alegători să trăiască pe cheltuiala celor prea tineri ca să voteze sau a celor care nici măcar nu s-au născut încă.

Adam Smith considera China vremii sale un stat staționar, o țară odinioară "opulentă" care încetase pur și simplu să se mai dezvolte, punând stagnarea pe seama "legilor și instituțiilor" defectuoase din China – inclusiv birocrația. Pornind de la această idee, Ferguson aduce în discuție experimentul lui Hernando de Soto și al echipei sale care au încercat să deschidă legal un mic atelier de croitorie la periferia orașului Lima, acest lucru durând 289 de zile. Iar când au încercat să obțină o autorizație legală de a construi o casă pe un teren ce aparținea statului, au trebuit să se confrunte cu 52 de instituții guvernamentale, într-un interval de 6 ani și 11 luni. Cu alte cuvinte, instituțiile disfuncționale sunt cele care îi forțează pe săraci să trăiască în afara legii. Valoarea totală a bunurilor imobiliare aparținând săracilor (fără a fi deținute de aceștia în mod legal) din țările în curs de dezvoltare ajunge la 9.3 trilioane de dolari. Însă, din cauza lipsei titlurilor legale de proprietate și a unui sistem funcțional de drept la proprietate, acestea nu sunt altceva decât "capital mort", neputând fi utilizate în mod eficient pentru a genera avere. Astfel, debirocratizarea poate apărea ca un remediu pentru ridicarea economică a statelor sărace.

Capitolul al doilea, *Economia darwinistă*, se concentrează asupra miturilor despre reglementare și dereglementare, intrând în contradicție cu cercetătorii care susțin faptul că Marea Recesiune a fost cauzată de dereglementare, mai ales în industria de credit ipotecar, precum și în sectorul bancar, prin abrogarea Legii Glass-Steagall. Mai mult decât atât, autorul susține că este foarte posibil ca reglementarea extrem de complexă a piețelor de către stat este tocmai boala care se pretinde a fi remediul depășirii impasului. În ceea ce privește criza financiară izbucnită în anul 2008, istoricul britanic opinează că ar trebui să se consolideze banca centrală ca autoritate supremă atât în sistemul monetar, cât și în cel de supervizare. În al doilea rând, acesta îndeamnă să ne asigurăm că persoanele responsabile din cadrul băncii centrale sunt "temătoare" și experimentate concomitent, în asemenea măsură încât să intervină în momentul în care sunt observate creșteri excesive ale creditelor și creșterea prețurilor activelor. În al treilea rând, să le oferim o libertate considerabilă în modul cum își utilizează principalele instrumente: cerințele privind rezerva, schimbările ratei dobânzii și achizițiile și vânzările de titluri pe piața deschisă. Nu în ultimul rând, să le oferim o lecție de istorie economică.

De asemenea, Ferguson propune drept metodă de rezolvare a problemelor financiare mondiale o reglementare nu foarte strictă, dar, în același timp, autorul britanic pledează pentru pedepse mai aspre în privința "bancherilor răi". Cu alte cuvinte, soluția constă în simplificarea normelor și aplicarea strictă a acestora.

Al treilea capitol, *Peisajul legii*, analizează problemele de natură legislativă ale societăților moderne. Astfel, Ferguson argumentează, la un nivel general, metodele prin care statul de drept, definit în linii mari, a suferit un declin în statele occidentale (cu precădere în Statele Unite). În ceea ce privește supremația legii, autorul consideră că aceasta – prin simpla sa existență – generează creștere economică, în special dacă se dovedește capabilă să se opună “mâinii strângătoare” a statului. De asemenea, îndemnul istoricului britanic este acela de a constrânge statul – prin aplicarea contractelor de către o terță parte, care ar face ca agenții din sectorul privat să nu mai ezite să participe la tranzacțiile economice nonsimultane, mai ales la cele distanțate de timp și spațiu – să-și folosească puterea de coerciție în așa fel încât să respecte drepturile la proprietate privată.

Unul dintre cele mai tulburătoare aspecte ale declinului este incapacitatea statului de a aplica legile. Istoricul britanic apreciază că oamenii lacomi vor comite fraude sau vor da dovadă de neglijență atâta timp cât au impresia că infracțiunile lor nu vor fi observate sau aspru pedepsite. Însă printre cei mai periculoși dușmani ai supremației legii se numără legile proaste. În ciuda numeroaselor simptome ale declinului, autorul preia ideea lui Mancur Olson în virtutea căreia este nevoie de un șoc extern pentru a înlătura rămășițele sufocante ale favoritismului și corupției și pentru a îngădui reinstaurarea supremației legii.

Tot în cadrul acestui capitol, autorul demonstrează modul în care existența statului de drept – care contribuie la înțelegerea succesului economic al Occidentului – se află în acest moment sub o presiune imensă din partea unor forțe care variază de la legi excesiv de complicate și până la creșterea costului legii. Asemenea evoluții, susține Ferguson, conduc la o pierdere a competitivității instituționale în țări precum Statele Unite. Mai mult decât atât, conform argumentelor autorului, este foarte posibil să asistăm la o degenerare a supremației legii – considerată crucială pentru funcționarea la parametri optimi a democrației și capitalismului – în detrimentul dezvoltării unei supremații a avocaților.

Ultimul capitol, *Societăți civile și necivile*, propune rezolvarea tuturor acestor probleme, Ferguson considerând că reforma trebuie să vină din afara instituțiilor publice, de la asociațiile societății civile. În definitiv, de la noi, cetățenii. Una din ideile centrale ale capitolului de față este cea a faptului că beneficiile nete ale urbanizării sunt condiționate de cadrul instituțional în care funcționează orașele. Acolo unde există un guvern reprezentativ eficient, unde există o economie de piață dinamică, unde statul de drept este respectat și societatea civilă este independentă față de stat, beneficiile unui grup dens de populație sunt mai mari decât costurile. Însă, după cum este lesne de presupus, acolo unde aceste condiții nu sunt întrunite, are loc exact fenomenul opus. Istoricul britanic este de părere că activismul local spontan al cetățenilor este mai benefic decât acțiunea centrală a statului, nu numai prin prisma rezultatelor sale, cât mai ales datorită efectului său asupra noastră, în calitate de cetățeni. Iar prin cetățean, autorul înțelege nu doar actul de a vota, de a-ți câștiga legal existența și de a respecta legea, ci presupune și să faci parte din “comunitate” – grupul mai mare decât propria familie – exact acolo unde învățăm să ne dezvoltăm și să aplicăm normele comportamentale.

În același timp, autorul este de părere că sistemul educațional ar putea fi domeniul în care ar trebui să aibă loc modificări profunde. În opinia sa, problema este aceea că instituțiile publice de învățământ, furnizorii monopolizști, suferă de pe urma aceluiași probleme care îi afectează pe toți furnizorii de acest fel: scăderea calității, pe fondul absenței concurenței și a puterii care se dezvoltă treptat a intereselor legitime ale “producătorului”. Astfel, Ferguson nu pledează pentru dezvoltarea școlilor private în detrimentul celor de stat, ci în favoarea amândurora. Bazându-se pe considerentul că “biodiversitatea” este de preferat monopolului, autorul consideră că o combinație de instituții publice și private cu o concurență reală favorizează excelența.

Potrivit istoricului britanic, cutremurele de pământ și tsunamiurile, alături de pandemiile provocate de mutația unor virusuri, reprezintă două teribile amenințări la care este supusă umanitatea, pagubele riscând să fie mai mari din cauza concentrării ridicate a orașelor din zona de coastă. Acestea, împreună cu proliferarea nucleară, ne pot face să considerăm lumea un loc mai periculos decât în timpul Războiului Rece deoarece azi ne confruntăm mai curând cu o profundă situație de incertitudine în comparație cu perioada menționată, când principala amenințare la adresa omenirii era riscul calculabil al unui rezultat pesimist la un joc cu doi participanți.

Pentru a înțelege dinamica extrem de complexă a convergenței și divergenței care caracterizează lumea de astăzi, Niall Ferguson îndeamnă la un studiu aprofundat al istoriei instituțiilor. Astfel, deficitul democratic (din capitolul I), fragilitatea normativă (din capitolul al II-lea), supremația avocaților (din capitolul al III-lea) și societatea necivilă (din ultimul capitol) oferă explicații solide pentru o comprehensiune mai bună a motivului pentru care Occidentul prezintă în acest moment o creștere mai scăzută și o inegalitate mai mare decât în trecut, aflându-se într-o situație staționară.

Autorul consideră că semnele decăderii sunt demult evidente: un ritm al creșterii economice dramatic încetinit, crize economice, datoriile care împovărează statele și care sunt pe cale să le aducă în situații de faliment, populație îmbătrânită, mișcări antisociale tot mai dese și mai violente. În legătură cu aceste semne, una dintre observațiile solide pe care le face Ferguson este aceea că, atunci când se încearcă diverse scenarii de explicare cu privire la Marele Declin, accentul cade, într-un mod disproporționat, pe efectele vizibile ale acestuia și nu pe cauzele care au provocat această stare de fapt. În fond, studiul universitarului britanic este chiar despre cauzele care au provocat Marele Declin, despre cum s-a ajuns aici, ce anume a decurs greșit în lumea occidentală a vremurilor noastre, acesta afirmând că riscăm să ne pierdem vremea tratând simptomele cu leacuri empirice în loc să încercăm să înțelegem adevărata natură a declinului. Totodată, autorul se declară condus de teama că statul economic staționar ar putea avea urmări politice periculoase de dinamică.

În definitiv, Niall Ferguson susține că decăderea civilizației vestice a fost determinată de degradarea instituțiilor care constituiau odinioară pilonii săi: guvernul reprezentativ, piața liberă, statul de drept și societatea civilă. Pentru a stopa degenerarea civilizației occidentale, cândva dominantă, va fi nevoie de reforme radicale pentru reabilitarea instituțiilor și revenirea la principiile inițiale ale unei societăți cu adevărat libere. Și poate că rețeta lui Smith pentru vindecarea stazei

chineze (mai mult comerț liber, stimularea micilor afaceri, mai puțină birocrație și mai puțin capitalism clientelar) ar putea reprezenta o alternativă viabilă și astăzi.

Ionuț Filipescu

Tóth Szilárd, *A hidegháború története. Kultúra, propaganda és stratégiai politikák*, Presa Universitară Clujeană, 2014, 371 p.

Autorul volumului de față predă de ani buni cursuri de specialitate legate de istoria Războiului Rece la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Deoarece majoritatea cursurilor de acest gen din România se bazează mai ales pe bibliografii ce conțin în primul rând titluri publicate în Statele Unite ale Americii, am fost curios să văd cu ce tip de bibliografie lucrează Tóth Szilárd și cum a reușit să realizeze sinteza acestei jumătăți de secol care a determinat istoria întregului mapamond.

Abordarea unei astfel de problematici complexe nu se poate face fără să fie trecute în revistă principalele școli și curente referitoare la interpretarea întregului fenomen reprezentat de Războiul Rece. În consecință, autorul, începând cu pagina 9, enumeră trei școli principale în abordarea Războiului Rece: pe cea tradiționalistă, revizionistă și pe cea post-revizionistă. Într-adevăr, aceste trei școli sunt cele de bază în literatura de specialitate din lumea anglo-saxonă, însă numărul abordărilor este cu mult mai larg, începând cu poziția inițială sovietică, marxist-leninistă, până la teoria structuralistă, formulată în era post-Război Rece, sau chiar feministă. Este drept, o enumerare succintă a câtorva dintre acestea se găsește la paginile 16-17.

O idee originală este stabilirea începutului Războiului Rece odată cu războiul civil din Grecia, în contextul în care mulți specialiști obișnuiesc să ofere alte puncte de reper. Este pertinentă și descrierea cauzelor și efectelor planului Marshall, la care aș mai adăuga precizarea că acest plan (deși din punctul de vedere al economiilor naționale într-adevăr a reprezentat – așa cum autorul bine a subliniat – o „injecție de dolari”, de multe ori la nivele locale sau la nivel de întreprindere) n-a fost benefic pentru toată lumea, datorită condițiilor impuse de americani, nici în Franța.

Autorul are curaj în a oferi interpretări originale, exprimându-și o părere cristalizată prin lectură. De exemplu, la pagina 33 autorul își exprimă opinia că Uniunea Sovietică dorea în 1945-1946 numai exercitarea controlului asupra zonei de influență, fără să vrea să-și provoace aliații occidentali, sau la pagina 73, unde, amintind de blocada Berlinului, ne vorbește cu convingere de două scopuri ale lui Stalin, în acest al doilea caz citându-l pe Csizmadia Sándor. În ceea ce privește analiza comuniștilor din țările central-est-europene în perioada 1945-1948, s-ar fi putut face în anumite cazuri într-un mod mult mai detaliat: de exemplu, cazul Poloniei și cel al Ungariei au primit un spațiu mult mai mic, cantitativ vorbind, decât studiile de caz din Iugoslavia și Cehoslovacia, nefiind menționați nici președintele ungar exilat, iar în cazul Poloniei, cardinalul Hlond, de asemenea, rolul mareșalului Rokossovski ar fi meritat să fie menționate.

Am așteptat cu mult interes să citesc capitolul despre războiul din Coreea, cunoscând faptul că autorul are expertiză în domeniul relațiilor internaționale.